

Των **Ηλία Αναγνωστάκη**
Αννας Λαμπροπούλου

Ερευνητών ΚΒΕ/ΕΙΕ

Ο ΘΕΣΜΟΣ του ασύλου έχει μια ειδική σχέση με την Πελοπόννησο και μάλιστα με την πόλη των Πατρών, κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Αν για την Κωνσταντινούπολη ο ναός της Αγίας Σοφίας υπήρξε διαχρονικά το κατ' εξοχήν επιζητούμενο ιερόν προσφυγής και ασυλίας μεμονωμένων, επιφανών περιπτώσεων, ο ναός του Αγίου Ανδρέα στην Πάτρα υπήρξε ο σωτήριος πόλος έλξης, καταφυγής και σωτηρίας ολόκληρων πληθυσμών.

Η περιοχή της Αχαΐας ανακτά τη σπουδαιότητά της κατά τις αρχές του 9ου αιώνα, οπότε ενεργοποιείται το βυζαντινό ενδιαφέρον. Ας σημειωθεί ότι Πελοπόννησος αποτελεί κατά τον 9ο και 10ο αι. μια επαρχία της οποίας η ολοκληρωτική αφομοίωση πάντα διεκδικείται και επιζητείται, τόσο από τη βυζαντινή πνευματική όσο και από την πολιτική εξουσία. Η προσπάθεια, που καταβάλλεται λ.χ. για τον εκχριστιανισμό και την αφομοίωση ενός τμήματος του πληθυσμού της, αποτελεί βασική προτεραιότητα και πρωτεύοντα στόχο της κεντρικής εξουσίας, μέχρι περίπου τα μέσα του 10ου αι., όπως προκύπτει από όψιμες ιεραποστολικές δραστηριότητες και την επιβολή διαφορετικών μηχανισμών εξουσίας. Οι διαφορετικοί μηχανισμοί ανοχής, μεταξύ των οποίων και ο θεσμός του ασύλου, εφαρμόζονται από διοικητικούς και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους, οι οποίοι εμπλέκονται, κατά τον ένα ή άλλο τρόπο στα πελοποννησιακά πράγματα.

Η ασυλία στο ναό του Αγίου Ανδρέα

Στις αρχές του 9ου αιώνα οι Σλάβοι της Αχαΐας κατά την καταστολή της αποστασίας τους και έχοντας διαπράξει σειρά παρανόμων πράξεων προσφεύγουν στο ναό του Αγίου Ανδρέα στην Πάτρα σε μια ύστατη προσπάθεια σωτηρίας και θαυματουργού φωτισμού τους: αισθώσθαι την του αποστόλου επισκοπήν και συμμαχίαν. Η εξιστόρηση του συμβάντος γίνεται από τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο και χαρακτηρίζεται από αγιολογικά, θαυματουργά στοιχεία και συμφραζόμενα και τα οποία ως κοινοί τόποι επαναλαμβάνονται και σε άλλες περιπτώσεις εκχριστιανισμού και μετανοίας πληθυσμών της Πελοποννήσου. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι στο Χρονικό της Μονεμβασίας τα εκτυλισσόμενα στην Πάτρα γεγονότα συσχετίζονται χρονικά (και βεβαίως εν μέρει συμπίπτουν) και με την πατριαρχία του Ταρασίου. Γνωρίζουμε όμως ότι ο θεσμός του ασύλου είχε ήδη μια ειδική αντιμετώπιση κατά τη διάρκεια της πατριαρχίας του Ταρασίου (784-806), δηλαδή λίγο πριν από την επανάσταση των Σλάβων της Πελοποννήσου. Συνεπώς

Στις γνωμοδοτήσεις του περί του θεσμού του ασύλου ο εκ Πατρών Αρέθας αναφέρεται στο Μωσαϊκό νόμο, που αφορίζε τρεις πόλεις ως άσυλα στους ακούσιους φονείς. Στη μικρογραφία, ο Μωυσής νομοθετεί και «τοis φονευταίς αφορίζει τας πόλεις» (Κώδικας 602, Οκτάτευχος 13ου αι., Μονή Βατοπεδίου, Άγιον Όρος).

Ασυλο και βυζαντινή Πελοπόννησος

Μετά τη νομοθεσία για τις πόλεις-άσυλα από τον Μωυσή και τη διανομή της γης ο Ιησούς του Ναυή ορίζει τις πόλεις-φυγαδευτήρια. Στη μικρογραφία άνδρας παρουσιάζεται στους κριτές πόλεως-φυγαδευτηρίου. Παριστάνονται οι τρεις κριτές καθήμενοι, ο φονευθείς πεσμένος στην γη και ο φονεάς, που οδηγείται στους δικαστές από συγγενή του θύματος (Κώδικας 602, Οκτάτευχος 13ου αι., Μονή Βατοπεδίου, Αγιον Ορος).

η προσφυγή των πληθυσμών στον ναό και η ακολουθήσασα ανοχή ή μέριμνα της εξουσίας ενδέχεται να εφαρμόζει και μάλλον μοιάζει να μας οδηγεί στις προτεινόμενες ερμηνείες του βυζαντινού θεσμού του ασύλου, όπως αυτές εκτίθενται στον Βίο του Ταρσίου.

Στην ερμηνεία αυτή διαπιστώνεται λοιπόν η απόλυτη προσήλωση του πατριάρχη, τόσο στην περιφρούρηση του θεσμού όσο και στην υπερίσχυση, εν προκειμένω, των εκκλησιαστικών κανόνων έναντι των νόμων. Τις ίδιες ακριβώς απόψεις θα υποστηρίξει έναν αιώνα αργότερα για το θεσμό ο κατ'εξοχήν θεωρητικός του ασύλου ο εκ Πατρών Αρέθας.

Ο θεσμός του ασύλου, όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, δεν έχει ξετασθεί σε σχέση με τον αφορισμό των Σλάβων στη μητρόπολη Πατρών και αποτελεί αντικείμενο εργασιών μας υπό έκδοση. Πρόκειται για την πρώτη μαρτυρημένη ομαδική ασυλία και ειδική προστασία αγροτικών πληθυσμών στην μεσοβυζαντινή Πελοπόννησο και της οποίας η οικονομική διάσταση αναφορικά με τα εκκλησιαστικά και μοναστηριακά κτήματα απαιτεί ειδική εξέταση. Μετά

Ο ναύαρχος Αδριανός πληροφορείται από τους δαίμονες του Ελους, την άλωση των Συρακουσών το 878 από τους Σαρακηνούς, γεγονός που προκλήθηκε από την καθυστέρησή του στο λιμάνι του Ίερακα κοντά στη Μονεμβασία. Η συνάφειά του με τους δαίμονες σχετίζεται με τη συνη-

θισμένη απόδοση από τον ικέτη της ευθύνης για την όποια πράξη του, σε επενέργεια του διαβόλου. Γνωρίζοντας τις κυρώσεις, όταν επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, κατέφυγε ικέτης στο ναό της Αγίας Σοφίας (Χρονογραφία Ι. Σκυλίτζη, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Ο εκ Πατρών Αρέθας σε επιστολή του προς τον αυτοκράτορα Λέοντα θα διαπραγματευθεί περί τα τέλη του 9ου αι. το θέμα της ασυλίας και της δικαιοδοσίας των εκκλησιαστικών οργάνων. Στη φωτογραφία, ψηφιδωτή παράσταση από το ναό της Αγίας Σοφίας· εικονίζεται γονυπετής ως άλλος ικέτης πιθανότατα ο Λέων ΣΤ' ο Σοφός, που λόγω της τετραγαμίας του είχε συγκρουστεί με τον πατριάρχη για τα όρια δικαιοδοσίας της Εκκλησίας.

λοιπόν από πράξεις, όπως απόστασις προνομή, αιχμαλωσία, αφανισμός λεηλασία, αρπαγή, πολιορκία κάστρου από κοινού με τους Αφρικούς Σαρακηνούς, δηλαδή πράξεις που επισύρουν τις βαρύτερες των ποινών, η προσφυγή των Σλάβων της Αχαΐας στον ναό και ο αφορισμός τους στη μητρόπολη επιτρέπει και διευκολύνει μια μακρά περίοδο ειδικής μεταχείρισης. Καθώς μάλιστα κατά τους χρόνους της εικονομαχίας για το θεσμό του ασύλου τα αντιτιθέμενα συμφέροντα της πολιτείας και της Εκκλησίας προσπαθούν να εξεύρουν συμβιβαστική λύση ανάμεσα στην ποινική δικαιοδοσία των οργάνων της μα και εγγυήσεις για τον σεβασμό ενός θεσμού της άλλης οι προσφυγόντες στην Εκκλησία Σλάβοι στασιαστές της Αχαΐας έτυχαν ακριβώς μιας ειδικής συμβιβαστικής μεταχείρισης, παρά του αξιόποινου των πράξεών τους.

Στο εξής, σύμφωνα με τη διαθέσιμη πληροφόρηση, τα όποια μέτρα καταστολής μετατοπίζονται γεωγραφικά προς τα ανυπότακτα και αυτοδέσποτα ορεινά και νότια της Πελοποννήσου. Αντίθετα, ο αφορισμός των Σλάβων της Αχαΐας παρουσιάζεται ως ανεκτική μεταχείριση μετά την αποστασία και την προσφυγή τους στον ναό του Αποστόλου μετά πάσης της φαμλίας και συγγενείας...και πάσης της υπάρξεως αυτών. Έτσι οι οικογένειες που ζητούν ασυλία-προστασία, γίνονται δεκτές και ακολουθώντας οι περιοσιές τους αφιερώνονται στον ναό, γεγονός που παραπέμπει στην γνωστή πρακτική του τοπογραφικού προσδιορισμού των όρων ασυλίας και καταφυγίων. Οι όροι αυτοί θεωρείται ότι συνέβαλαν στην οικονομική και δημογραφική ενίσχυση αγροτικών περιοχών με σημα-

Ανδρέας ο Πρωτόκλητος. Ο ναός του Αγίου Ανδρέα στην Πάτρα υπήρξε κέντρο ασυλίας και καταφυγής ετερογενών, αβαπτίστων πληθυσμών της Πελοποννήσου (τοιχογραφία από το ναό του Αγ. Δημητρίου, 12ου-13ου αι., Πούρκο Κυθήρων).

ντικές μονές, όπως στην Παλαιστίνη και τη Βιθυνία και περιγράφουν μια μορφή «αγροτικής ασυλίας». Στα επόμενα χρόνια οι πληθυσμοί αυτοί της Αχαΐας θα προστατεύονται με σιγίλια από κάθε καινοτομία ή επίνοια άδικον του μητροπολίτη που θα ήθελε να τους εκμεταλλεύεται οικονομικά ή να τους ζημιώνει.

Η αρχική λοιπόν ασυλία και ειδική μεταχείριση θεωρούμε ότι επιτάχυνε τον εκχριστιανισμό και την αφομοίωση των ετερογενών πληθυσμών της Πελοποννήσου, ιδιαίτερος της Αχαΐας, στον ίδιο μάλιστα αιώνα που ο φωτισμός των Σλάβων από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο γίνεται επίσης υπό την καθοδήγηση και τις ευλογίες του προστάτη της Σκυθίας και Πατρών αποστόλου Ανδρέα.

Η ασυλία του Αδριανού

Στους επόμενους χρόνους σε αντίστοιχες περιπτώσεις εγκλημάτων καθοσιώσεως εμπλέκονται πλέον μεμονωμένα άτομα, επώνυμοι Πελοποννήσιοι (Ρεντάκιος, Αρέθας) ή σημαίνουσες προσωπικότητες που σχετίζονται με την Πελοπόννησο (ναύαρχος Αδριανός) οι οποίοι ζητούν άσυλο στον ναό της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη με διαφορετική έκβαση και βιαία απόσπασή τους. Παρεκβατικά αξίζει να σημειωθεί ότι ο εκ Πατρών Αρέθας, ως εάν να δηλώνει την άμεση γνώση και σχέση του λόγω Πατρών με το θεσμό του ασύλου, σε επιστολή του στον αυτοκράτορα Λέοντα θα διαπραγματευθεί σε μια πρώτη φάση περί τα τέλη του 9ου αι. το θέμα της ασυλίας και της δικαιοδοσίας των εκκλησιαστικών οργάνων. Είχε βεβαίως προηγηθεί το δραματικό επεισόδιο του

Αδριανού με την εμπλοκή του πατριάρχη Φωτίου.

Ο Αδριανός είχε κατηγορηθεί για ολιγωρία, ραθυμία κατά τη ναυτική εκστρατεία του προς βοήθεια των πολιορκουμένων Συρακουσών από τους Αραβες. Η καθυστέρηση του Αδριανού στην Πελοπόννησο, στο λιμάνι του Ιέρρακα κοντά στη Μονεμβασιά, επί πενήντα ολόκληρες μέρες είχε ως συνέπεια την άλωση των Συρακουσών στις 21 Μαΐου 878 από τους Σαρακηνούς. Υποτίθεται ότι την ίδια μέρα της άλωσης ο ναύαρχος πληροφορήθηκε τα συμβάντα από τους δαίμονες της περιοχής του Έλους και έτσι αποφάσισε να επιστρέψει άπρακτος στην Κωνσταντινούπολη. Γνωρίζοντας όμως την κατακραυγή και τις κυρώσεις κατέφυγε ως ικέτης στο ναό της Αγίας Σοφίας.

Για μια ακόμη φορά το θέμα της ερμηνείας του ασύλου οδηγεί τον πατριάρχη Φώτιο σε τριβές με τον αυτοκράτορα, γεγονός που πιθανότατα εγγράφεται και στις αντιπολιτευτικές τάσεις κατά της εξωτερικής πολιτικής του Βασιλείου Α'. Ο Φώτιος που από παλιότερα είχε διακηρύξει με την ευκαιρία μιας άλλης περίπτωσης ασυλίας ότι ο ναός ιερός και πάσι τοις ευσεβέσιν άσυλος, θα προσπαθήσει να προστατεύσει τον ικέτη Αδριανό, του οποίου τη θανάτωση επιζητούσε ο Βασίλειος επί εσχάτη προδοσία. Ο Αδριανός αποσπάται από τον ναό και το μόνο τελικά που κατορθώνει ο Φώτιος είναι να τον απαλλάξει από τη θανατική ποινή, αλλά της μετρίας και προς σωφρονισμόν αθώσασαι ουκ ίσχυσεν.

Λίγα χρόνια μετά ο Αρέθας θα εκθέσει τις απόψεις του σε επιστολή του στον αυτοκράτορα Λέοντα για το χρονίζον πρόβλημα του θεσμού του ασύλου στις σχέσεις Εκκλησίας και πολιτείας.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση καταστολής και συνακόλουθης συναινετικής συμπεριφοράς προς τοθς στασιαστές Σλάβους της Πελοποννήσου, αλλά και μη εφαρμογής του ασύλου είναι όσα διαδραματίστηκαν κατά την περίοδο 920-924, δηλαδή κατά την επιδρομή των Σκλαβησιάνων και την απόπειρα τυραννίδας στην Πελοπόννησο. Αν και τα συμβάντα παρουσιάζονται στις πηγές ως διαφορετικά γεγονότα θεωρούμε εν τούτοις ότι σχετίζονται άμεσα.

Η απόπειρα τυραννίδας, που προετοιμάστηκε στην Πάτρα και εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Πελοπόννησο, πιθανότατα συμπίπτει και σχετίζεται με την αποστασία και τη λεηλασία του Ρεντακίου, όσο και των ομοφρόνων στρατηγών του Πλατυπόδη, στο πλαίσιο μιας γενικότερης αταξίας στην Πελοπόννησο. Η εμπλοκή του Αρέθα στην απόπειρα κατά την ίδια αυτή περίοδο, ο κατηγοριέσθαι εναντίον του για έγκλημα καθοσίωσης και η έκβαση της δίκης του αποτελούν θέμα που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Πάντως είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι ο θεωρητικός του ασύλου Αρέθας εμπλέκεται και πάλι σε γεγο-

νότα που όπως τουλάχιστον μας παραδίδονται από τον χρονογράφο σφραγίζονται από μια παραδειγματική περίπτωση μη εφαρμογής του θεσμού στο πρόσωπο του Ρεντακίου.

Σημαντικότερο στοιχείο στα γεγονότα της στάσεως των Μηλιγγών και Εξεριτών είναι ο εκφραζόμενος φόβος του αυτοκράτορα για κίνδυνο εξολόθρευσης του στρατιωτικού θέματος Πελοποννήσου. Έτσι, ο αυτοκράτορας Ρωμανός ενώ συναινεί από φόβο στο αίτημα των Σλάβων του Ταυγέτου για τη διατήρηση των παραδοσιακών φόρων, με σκοπό την αποφυγή χειρότερων καταστάσεων, εξαιτίας εχθρικής επίθεσης, αντίθετα μένει ανυποχώρητος αργότερα στο θέμα της στέρησης της ασυλίας του Ρεντακίου, που είχε στο μεταξύ καταφύγει στο ναό της Αγίας Σοφίας.

Ο Ρεντάκιος Ελλαδικός υπήρξε επιφανές μέλος της γνωστής σλαβογενούς οικογενείας της Λακεδαιμονίας και συγγενής του Νικήτα Μαγίστρου με τον οποίο είχε συμπεθεριάσει ο αυτοκράτορας Ρωμανός Λακαηνός. Στα

χρόνια της τυραννίδας στην Πελοπόννησο ο Ρεντάκιος κατηγορήθηκε για αταξίες, λεηλασίες, αλλά και ως πατροκτόνος και σφετεριστής περιουσιών. Έχοντας καταφύγει στον ναό της Αγίας Σοφίας θα κατηγορηθεί για ένα επιπλέον έ-

γκλημα, καθώς αποκαλύφθηκε ότι διατηρούσε επαφές με τους Βουλγάρους στους οποίους επεδίωκε να αυτομολήσει. Αποσπάστηκε, λοιπόν, από τον ναό, φυλακίστηκε, τυφλώθηκε και δημεύθηκε η περιουσία του. Ακριβώς στα ίδια αυτά ή τα αμέσως επόμενα χρόνια χρονολογείται και η σύνταξη της δεύτερης γνωμοδοτικής περί ασύλου επιστολής του Αρέθα προς τον μάγιστρο Κοσμά ανώτατο χειριστή της Δικαιοσύνης ήδη επί βασιλείας Λέοντος του αυτοκράτορος και μέχρι τους χρόνους Λακαηνού και Πορφυρογεννήτου.

Πιστεύεται ότι τις δύο αυτές γνωμοδοτήσεις έλαβε τελικά υπόψη του στις δύο του Νεαρές για το άσυλο ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, ο ίδιος που μας παραδίδει και την εξιστόρηση για προφυγή και ασυλία των πληθυσμών της Αχαΐας στον ναό του Αγίου Ανδρέα στην Πάτρα.

Συμπερασματικά, η Πελοπόννησος ως ενδιάμεση περιοχή ανάμεσα στη Δύση και την Κωνσταντινούπολη και αναγκαστικό πέρασμα του στόλου κατά την επιδιωκόμενη ενίσχυση ή υπεράσπιση της βυζαντινής εξουσίας στην Ιταλία, εμπλέκεται σε σημαντικά γεγονότα όπου βρίσκουν εφαρμογή μορφές καταστολής και ανοχής, αλλά και ο θεσμός του ασύλου. Η εθνολογική και πιθανότατα διοικητική ιδιαιτερότητά της, λόγω της παρουσίας αυτοδεσποτών, αυτονόμων και αβαπτίστων ομάδων, η ιδιομορφία γενεών και εθνών και η συνδυασμένη κατά καιρούς σλαβική και αραβική επιβουλή, επέβαλαν μια εξοικονομίας ειδική μεταχείριση των πληθυσμών, αλλά όχι και των αρχόντων της βυζαντινής αυτής επαρχίας. ❧

Το εσωτερικό της Αγίας Σοφίας και μάλιστα το ιερό περί την αγία τράπεζα, υπήρξε ο κατ' εξοχήν χώρος ασυλίας στην Κωνσταντινούπολη. Οι περιγραφές για τον τρόπο που ο ικέτης περισφίγγει την τράπεζα πριν αποσπασθεί, όπως στην περίπτωση ασύλου που αφηγείται ο Βίος του Ταρασίου, αποτελούν κοινό τόπο στις διάφορες εξιστορήσεις ασυλίας στη Μεγάλη εκκλησία (αναπαράσταση από τον Probst).

Κανών και νόμος

Ο ΤΑΡΑΣΙΟΣ, όπως αναφέρεται στο Βίο του, κατά τα χρόνια της πατριαρχίας του (784-806), αντιμετώπισε το θέμα προσφυγής και εγκλεισμού στο ναό πιθανότατα κάποιου σπαθάριου, που κατηγορήθηκε για κλοπή μεγάλου χρηματικού ποσού και φυλακίστηκε. Ο σπαθάριος διαφεύγοντας την προσοχή των δεσμοφυλάκων του κατόρθωσε να καταφύγει στο ναό της Αγίας Σοφίας και να κρυφτεί στον χώρο του ιερού, όπου παρέμενε περίτρομος, κρατώντας με τα χέρια του την Αγία Τράπεζα. Οι δεσμοφύλακες κατόρθωσαν να τον βρουν και μη μπορώντας να τον αποσπάσουν από το ναό με άλλον τρόπο, απέκλεισαν την είσοδο, στερνώντας τον πρόσφυγα από την ικανοποίηση βασιικών αναγκών του, όπως της δυνατότητας διατροφής του, ελπίζοντας, έτσι, ότι θα τον εξαντλήσουν και θα τον αναγκάσουν να βγει από το ναό «...κνκλούσι τον του ατύτου περίβολον, μη καιρώ τροφής υπανοιγγύντες τω καταδίκω την είσοδον, μη τοις λοιποίς αναγκαίοις χώραν διδόντες, ως ενήν, αποχρήσασθαι, αλλ' εν ελίσιω είχαν την ανάγκη προδότην γεγονέναι και τούτον εξωθήσαι και μη βουλόμενον». Διαπιστώνοντας τότε ο πατριάρχης ότι με αυτόν τον τρόπο παραβιάζονται οι κανόνες σχετικά με τους ιερούς χώρους, αποφάσισε να ενδυθεί την ιερά στολή και να εισέλθει στο σημείο, όπου βρισκόταν ο ικέτης, στον οποίο παρέσχε συνεχώς τα απαραίτητα για τη συντήρηση και διατροφή του. Παρά την παρέμβαση του πατριάρχη οι στρατιώτες έστησαν ενέδρα, τον συνέλαβαν και τον έφεραν στο παλάτι των Ελευθερίου. Εκεί, ο πατριάρχης με την απειλή επιβολής επιτιμίων σε όσους επιχειρούσαν να βλάψουν τον της εκκλησίας ικέτην, πέτυχε τελικά να αθώσει και να ελευθερώσει το σπαθάριο, καταδεικνύοντας σαφώς, σύμφωνα με την αντίληψή του, την υπερίσχυση του εκκλησιαστικού νόμου (κανών) έναντι του πολιτικού (νόμου): «και δεικνυσιν έννομον την των κανόνων εν τοις κανονικώς ιθνυνομένοις ακρίβειαν, την δε των νόμων ευθύτητα εν τοις νομίμως διεξαγομένοις κανονικην επισφράγησιν».

Βιβλιογραφία: I.A. Heikel, Vita Tarasii, «Acta Societatis Scientiarum Fennicae» 17 (1891), 407-408. - St. Efhymiadis, «The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatiow the Deacon» (BHG 1698), Birmingham 1998, 111-& 34-38). ❧